

A magyarországi hatósági élelmiszer-ellenőrzés kialakulása és rövid története III.

Gönczy Árpád

Hajdú-Bihar megyei Állategészségügyi és Élelmiszer Ellenőrző Állomás, Debrecen

Érkezett: 1992. február 27.

A második világháború befejezése után a károk, a jóvátételi kötelezettség, az ún. Marshall terv elutasítása stb. nagyon megnehezíti az ország gazdaságának a helyreállítását. A politika célkitűzése: korlátozott államosítás, kisbirtokos rendszer és a termékek szabad forgalma.

A politikai erők eltolódása miatt az ipar teljes egészében államosításra kerül (1949), a földhöz juttatott (1945) parasztság pedig eszközök hiányában, a kíméletlen beszolgáltatási rendszer miatt képtelen piacra termelni. A tervutasításos rendszer átfogja az ország egész gazdaságát.

A kötelező beszolgáltatás megszüntetésével (1956) az erőszakos kollektivizálás (1961) ellenére a mezőgazdaság is mérsékelt fejlődésnek indul. A tervutasításos rendszer megszüntetése (1968) után az állam a pénzügyeken keresztül szabályozza a gazdaságot.

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés, értékesítés fokozatosan szétválk, igazgatóságok, egyesületek, trösztök, országos vállalatok stb. alakulnak.

Új köz- és szakigazgatási szervek, intézmények jönnek létre:

1948: Földművelésügyi Minisztérium,

1949: Élelmezéstudományi (1954-től Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi) Intézet, vállalati, üzemi minőségellenőrző osztályok (MEO), csoportok (MECS),

1950: Élelmezési (1952-től Élelmiszeripari, 1957-től Élelmezésügyi, 1967-től Mezőgazdasági és Élelmezésügyi) Minisztérium, megyei, városi, községi tanácsok és szakigazgatási szerveik, Magyar Szabványügyi Intézet (1951-től Hivatal).

1949-1969 között tíz kutatóintézet, köztük a Központi Élelmiszeripari Kutató Intézet (1959) és kilenc iparági kutató laboratórium kezd meg tevékenységét.

A hatósági élelmiszer-ellenőrző intézmények szakemberei bekapcsolódnak a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (1948), a Természettudományi Társulat (1958-tól Tudományos Ismeretterjesztő Társulat), a Magyar Agrártudományi Egyesület (1951) munkájába.

Megjelenik az Élelmezési Ipar (1947) és a megyei (fővárosi) minőségvizsgáló intézetek szaklapja az Élelmiszervizsgáló Közlemények (1955).

Vegykísérleti és vegyvizsgáló állomások (1945-1949)

A harcok megszűnése után - szinte azonnal - megkezdődik az állomások helyreállítása, ill. szükséglakásokba költöztetése. A hiányzó berendezéseket, felszereléseket a társ- és más intézmények adják. A munkákat azonban sokszor akadályozza az áram-, gáz-, víz-szolgáltatás hiánya vagy korlátozása.

A Duna-hidak felrobbantása miatt a Budapest Főváros Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet Budán kirendeltséget létesít.

Az állomások főként vizet, kisebb mértékben élelmiszereket vizsgálnak részben a szovjet hadsereg, részben a hatóságok és a lakosság részére. Az élelmiszerhiány miatt a hamisítások elszaporodnak.

A szakembereknek a múltjukról (háborús bűnök, párttagság, külföldre távozás stb.) számot kell adni és csak az ún. igazoló bizottság véleménye alapján tehetnek esküt, folytathatják munkájukat.

Az állomások tevékenységüket változatlanul a közegészségügyről szóló 1876. évi 14. és a hamisítások tilalmazásáról szóló 1895. évi 46. törvénycikk alapján végzik. Az egyes élelmiszerek előállítását és forgalmát miniszteri rendelet szabályozza.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés felhatalmazására a kormány intézkedik: a mezőgazdasági (a továbbiakban: mg.) vegykísérleti és a törvényhatósági (a továbbiakban: th.) vegyvizsgáló állomások szakemberei - a közigazgatási hatóságok távollétében, azok jogainak csorbítása nélkül - ellenőrzést (szemlét) tarthatnak, mintát vehetnek. Hasonló jogosítványt kap 1946-ban a Tejtermékek Ellenőrző Állomása (TEA), amely márkázási és általában exportminősítéssel kapcsolatos feladatokat lát el.

Ha a termékek a vizsgálatok alapján hamisítatlannak bizonyulnak, a minták árát meg kell téríteni.

A földművelésügyi miniszter (a továbbiakban: miniszter) 1945. augusztus 29-i rendelete az alábbi állomások működési területét (körzetét) szabályozza (zárójelben az állomás vezetője):

- Országos Kémiai (Chemiai) Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás (dr. Gerencséry Béla),
- Mg. Vegykísérleti Állomások
Békéscsaba (Horváth István), Debrecen (dr. Varga István), Győr (Szonntag Jenő), Miskolc (Klimm Nándor), Pécs (dr. Szabó Endre), Székesfehérvár (dr. Bernard Ernő),
- Mg. Vegykísérleti és Paprikakísérleti Állomások
Kalocsa (dr. Bujk Gábor), Szeged (dr. Benedek László)
- Budapest Főváros Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet (dr. Hungár Béla),
- Th. Vegyvizsgáló Állomások
Kaposvár (Tompos Albert), Kecskemét (Szarka Béla), Sopron (dr. Érdi Henrik), Szombathely (Dedinszky Géza).

A vegykísérleti állomások a korábbi "m. kir." jelzõt elhagyják.

A vizsgálati stb. díjakat az infláció miatt a miniszter rendeletileg szinte havonta - az 1926. évi díjak többszörösében - állapítja meg pl. a szorzószám 1946. márciusában a vizsgálati díjknál hatezerszeres, a szakvéleményezésnél tizennyolcezerszeres, 1946. augusztusában pedig - igaz már forintban - háromszoros, ill. négyszeres.

Dr. Benedek Lászlót, a szegedi állomás vezetőjét megbízzák az Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás vezetésével, ill. átszervezésével.

A minisztérium 1949. január 1-től megszünteti a békéscsabai, debreceni, győri (mosonmagyaróvári), kalocsai, kaposvári, miskolci állomás talajvizsgáló osztályát. A

feladatokat, berendezéseket, felszereléseket és részben a szakembereket átadják a Talajjavító Nemzeti Vállalatnak.

Megszűnik az Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás, létrehozzák az Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézetet, valamint ennek vidéki részlegeit pl. kalocsai és szegedi paprikaminősítő osztályt. A kalocsai és szegedi állomást átszervezik.

Megyei (városi) minőségvizsgáló intézetek (1950-1969)

A 12/1950. (I. 10) MT. rendelet Budapest Főváros Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet (dr. Lindner Elek) kivételével megszünteti a mg. vegykísérleti és a th. vegyvizsgáló állomásokat, helyettük létrehozza az alábbi intézeteket (zárójelben az időszak intézetvezetői):

Megyei Minőségvizsgáló Intézet

- Békéscsaba (Horváth István, dr. Hidvégi Imréné),
- Debrecen (dr. Lutter Béla, dr. Kaskó Zoltán),
- Győr (dr. Révay Zoltán),
- Kalocsa (dr. Bujk Gábor),
- Kaposvár (Tompos Albert, Juhász Árpád),
- Kecskemét (Szarka Béla, dr. Bujk Gábor, dr. Horváth György),
- Miskolc (Mauchs Eleménné dr. Károly Erzsébet, Kismarton Károly),
- Pécs (dr. Szabó Endre, dr. Kacs Kovics Miklós),
- Székesfehérvár (dr. Vass Péter, Árvai Sándor),
- Szombathely (Dedinszky Géza, Raskovits János, Ács Pál).

Városi Minőségvizsgáló Intézet

- Szeged (dr. Sarudi Imre, dr. Selmecsi György).

A minisztérium az intézetek általános feladatává teszi a minőségi hibák és okainak feltárását részben a visszaélések megakadályozására, részben ezek megszüntetésére, valamint szaktanácsadás révén az üzemek gazdaságos termelésének segítését.

Megkezdí működését a MERT Minőségellenőrző Rt., amelynek a feladata a külföldre menő, egyes kötelező vizsgálatra kijelölt termékek, így az élelmiszerek minőségellenőrzése. Ezen belül annak megállapítása, hogy a termék a külkereskedelmi szerződésben előírt minőségnek megfelel-e, ill. exportra, kiállítási vásári célra alkalmas-e.

A 254.500/1951. (Bgy. és Élip. É. 33.) Élm. rendelet szabályozza az élelmiszeripari üzemek közegészségügyi és tisztasági rendjét. Melléklete tartalmazza az alapvető élelmezés-egészségügyi rendszabályokat.

Az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet több tízezer analitikai vizsgálat alapján összeállítja és kiadja a Tápanyagtáblázat c. gyűjteményt. A minőségvizsgáló intézetek ezeket az adatokat használják a különféle anyagnorma számításoknál.

A 120.770/1952. (Élip. É. 7.) Élip. M. utasítás kijelöli az intézetek működési területét és meghatározza feladataikat:

- élelmiszeripari üzemek ellenőrzése (termelés, laboratóriumok), mintavétel, zárolás (a zárolt készletek sorsáról a minisztérium az intézet javaslata, esetleg a fővárosi intézet véleménye, a fővárosi intézet vizsgálata esetén pedig a debreceni intézet ellenminta vizsgálati eredménye alapján dönt),
- export élelmiszerek ellenőrzése, export-bizonylat kiadása,
- élelmiszer-hamisítási vizsgálatok,
- iparon belüli minőségi vitáknál döntő vizsgálatok végzése; fellebbezés esetén a fent említett intézetek végzik a döntő vizsgálatot,
- élelmiszeripari vállalatok felkérésére vizsgálatok végzése (csak olyan mértékben, hogy az intézet munkáját ne hátráltassa),
- magánminták vizsgálata (rendszeres, ismétlődő vizsgálatok végzéséhez minisztériumi engedély kell),
- élelmiszeripari vállalatok higiéniai ellenőrzése (az intézetek és a közegészségügyi-járványügyi hatóságok kapcsolatát külön jogszabály szabályozza).

Az intézetek felett a főfelügyeletet a székhely szerint illetékes megye, ill. város tanácsa vb. elnöke, a szakfelügyeletet pedig az élelmiszer-ellátásért felelős minisztérium, ill. miniszter (a továbbiakban: miniszter) gyakorolja.

A vegykísérleti és vegyvizsgáló állomások szakembereit a belügyminiszter a földművelésügyi és a pénzügyminiszter egyetértésével alkalmazza.

1952: Megszervezik a megyei (fővárosi) kereskedelmi felügyelőségeket (ÉKF), a Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézetet (KERMI), az Országos Borminősítő Állomást (OBI).

A kereskedelmi felügyelőségek az üzletekben stb. ellenőrzik azok állapotát, felszereltségét, az áruk, így az élelmiszerek beszerzésére, kezelésére, tárolására, szállítására, kiszolgáltatására, minőségére, a fogyasztók anyagi érdekeinek védelmére stb. vonatkozó rendelkezések betartását. Szükség esetén mintát vesznek (a laboratóriumi vizsgálatokra többnyire a minőségvizsgáló intézeteket kérik fel), intézkednek, szankcionálnak, ill. szankciót kezdeményeznek.

A KERMI az 1883-ban létesített Technológiai Iparmúzeum, ill. az 1949-ben szervezett Ipari Minőségellenőrző Intézet (IMEI) jogutódja. Feladata országosan többek között az üzletekben stb. az áruk (1949-től az élelmiszerek is) kezelésére, tárolására, szállítására, minőségére vonatkozó előírások betartásának ellenőrzése, mintavétel, helyszíni és/vagy laboratóriumi vizsgálatok végzése, intézkedések, szankciók kezdeményezése. Tájékoztatják a felügyeleti hatóságokat és a lakosságot az áruk minőségének alakulásáról. Elvégzik továbbá az új termékek forgalomba hozatal előtti és az importárúk vizsgálatát.

A borok előállítására és forgalmára vonatkozó rendelkezések megtartásának ellenőrzése elsősorban az OBI feladata, de meghatározott feltételek mellett ellenőrzést, ill. vizsgálatokat végezhetnek a minőségvizsgáló intézetek, FŐVEGY, ÉKF, KERMI és a pénzügyőrség is.

1953: Húsupari Állatorvosi Ellenőrző Szolgálatot (HÁESZ), közegészségügyi-járványügyi állomásokat (KÖJÁL és ÁKJF) szerveznek, törvényerejű rendelet jelenik meg az ipari termékek minőségének védelméről, miniszteri rendelet szabályozza egyes élelmiszerek pl. tejtermékek, kakaó, csokoládé, fagyalt előállítását, forgalmazását.

A húsupari vállalatoknál, vágóhidakon működő HÁESZ kirendeltségek a minisztérium fő- és szakfelügyelete alá tartoznak. Feladatuk többek között a húsvizsgálat (élőállat, hús, hűskészítmény), a húsupari technológia, az állategészségügyi, valamint az élelmezés-egészségügyi rendszabályok betartásának az ellenőrzése.

A KÖJÁL keretében működő közegészségügyi-járványügyi felügyelőségek ellenőrzik többek között az előállító és értékesítő helyeken a rájuk és környezetükre, az ott dolgozókra, az áruk, így az élelmiszerek előállítására, értékesítésére, tárolására, szállítására, kezelésére, a vásárlók egészségvédelmére stb. vonatkozó előírások betartását. Szükség esetén mintát vesznek, intézkednek, szankcionálnak, ill. szankciót kezdeményeznek.

Az intézetek az ÁKF-fel, KERMI-vel, HÁESZ-szel, KÖJÁL-lal közös ellenőrzéseket tartanak.

Az élelmiszer-előállító üzemekhez a nyersanyagok dömpingszerűen érkeznek és azonnal felhasználásra kerülnek. Ezért gyors vizsgálati módszerek, eszközök, műszerek hiányában minőségüket nem ellenőrzik, a minőségi hibák a készterméknél is jelentkeznek. A MEO és a MECS nem, vagy csak hiányosan felszerelt laboratóriummal rendelkezik, nemegyszer szakképzetlen vagy gyakorlatlan dolgozókat alkalmaznak. Az intézetek szakemberei ezeknek a rendellenességeknek megszüntetéséhez nyújtanak segítséget.

Az egyes élelmiszerek előállítását és forgalmazását szabályozó rendeleteket fokozatosan felváltják a szabványok, ezek lesznek az intézeti feladatvégzés alapjai.

Az élelmiszer-hamisítók egyre ravaszabb módszereket használnak, a hamisítás leleplezése, bizonyítása sokszor csak bonyolult fizikai, kémiai, biológiai stb. analitikai eljárásokkal lehetséges.

Terjed a papír-, réteg-, oszlop-kromatográfias, polarográfias, derivatográfias stb. eljárások alkalmazása.

A vizsgálati eredmények, a minőség alakulás értékeléséhez matematikai-statisztikai módszereket alkalmaznak.

A KERMI-ben és a fővárosi intézetben ún. minőségmutató-rendszert dolgoznak ki. Ez utóbbi alkalmazását a minisztérium minden minőségvizsgáló intézetnél elrendeli.

Az egységes hatósági eljárás biztosítására rendszeresen intézetvezetői értekezletet tartanak.

Kormányrendelet jelenik meg a szabványosításról, a fűszerpaprika termeléséről, feldolgozásáról, minősítéséről és forgalmáról (1957).

A kalocsai és kecskeméti intézetet Kecskemét székhellyel összevonják.

Az intézet szakemberei rendszeresen részt vesznek a különböző szintű (megyei, járási, városi) népi ellenőrzési bizottságok által szervezett vizsgálatokban.

Hatályba lép az élelmiszerek és italok előállításáról és forgalmáról szóló 1958. évi 27. törvényerejű rendelet (második Élelmiszer-törvény). A tvr. szabályozza az élelmiszer-előállítást, -forgalmazás általános, élelmezés-egészségügyi, minőségi feltételeit, az ellenőrzés rendjét. Az előírások be nem tartása esetén a Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) szerint kell szankcionálni.

A tvr. végrehajtására kiadják az 50/1958. (IX.6.) Kormányrendeletet. A rendelkezések közül a teljesség igénye nélkül:

- gyártási engedélyt az illetékes tanács vb. szakigazgatási szerve, különleges esetben, pl. új élelmiszer esetén, az illetékes miniszter adja ki,
- a forgalomtól eltiltott élelmiszer, ital stb. forgalomba hozatal feltételeit (megsemmisítés, átdolgozás, árcsökkentés) 500 Ft-ig az intézet vezetője, ill. az illetékes tanács vb. ezen felül a miniszter rendelheti el,
- az élelmiszerek minőségsökkenésének mértékét, az ilyen élelmiszer forgalomba hozatalának határidejét az intézetek állapítják meg.

A 3/1959. (IV. 10) Él. M. rendelet foglalkozik az élelmiszer-forgalom tartalmi meghatározásával, szabályozza, hogy ki és milyen élelmiszert állíthat elő.

A minisztérium Egészségügyi Ellenőrző Szolgálatot szervez pl. konzerv- és a tejiparban.

Megjelenik a szőlő-, gyümölcs- és borgazdálkodásról szóló törvényerejű és a kozmetikai készítmények előállítását és forgalmát szabályozó kormányrendelet.

Az intézetek háztartásvegyipari és kozmetikai cikkeket bizonyos, a helyi szakigazgatási szervektől függő feltételek mellett ellenőrizhetik, vizsgálhatják, minősíthetik. Ugyanis egyes üzemek a minisztérium felügyelete alatt állnak, ill. Budapest kivételével csak az intézetekben vannak meg a laboratóriumi feltételek.

A fővárosi intézetben megkezdik a főzeléknövények (1959), majd a tej, import halak, liszt stb. (1960) rendszeres radiológiai vizsgálatát.

Megszervezik a megyei (fővárosi) állategészségügyi állomásokat, a megyei (fővárosi) növényvédő állomásokat (1967).

Az eredményesség érdekében az intézetek közös cél-, komplex és utóellenőrzéseket tartanak a tanácsi szakigazgatási szervekkel az állategészségügyi, a közegészségügyi-járványügyi, a növényvédő állomásokkal, a kereskedelmi felügyelőségekkel stb.

Az időszak vége felé néhány intézet már saját gépkocsival is rendelkezik.

A létszám lehetővé, a vizsgálatok szakszerűsége pedig szükségessé tenné, hogy a helyszíni ellenőrzés, mintavétel személyileg elkülönüljön a laboratóriumi vizsgálatoktól.

A műszaki dolgozók 1968-tól 20 % veszélyességi pótlékban részesülnek.

A műszaki tudományos együttműködés keretében az intézetek szakembereinek lehetősége van más — elsősorban az ún. szocialista — országokban a hatósági, üzemi élelmiszer-ellenőrzés tanulmányozására.

Az intézetek 1969-ben 40 285 statisztikus mintát vizsgálnak meg, minősítenek.

A Gazdasági Bizottság határozata, a hazai tradíciók és a külföldi tapasztalatok alapján elkészül a minisztérium minőségvédelmi és -fejlesztési koncepciója.

A magyarországi hatósági élelmiszer-ellenőrzés kialakulása és rövid története III.

Gönczy Á.

A vegykísérleti és vegyvizsgáló állomások 1950-től megyei (városi) minőségvizsgáló intézetekként működnek. Feladatuk a visszaélések megakadályozása, az üzemek gazdaságos termelésének elősegítése. Munkájukat az 1985. évi 46. törvénycikk, majd a második Élelmiszertörvény (1958. évi 27. tvr.) és a szabványok alapján végzik. Az intézetek önálló és a tanácsi szervekkel, állategészségügyi, közegészségügyi-járványügyi stb. intézményekkel közös cél- és komplex-ellenőrzéseket is tartanak. A viszonylag korszerű fizikai, kémiai, mikrobiológiai vizsgálatoknál már a matematikai-statisztikai értékelést is alkalmazzák. Minőségi hiba esetén - meghatározott értékhatár felett - azonban intézkedésre és szankcionálásra csak a minisztérium illetékes.

DEVELOPMENT AND SHORT STORY OF OFFICIAL FOOD CONTROL IN HUNGARY III:

Gönczy, Á.

Chemical research stations and chemical analytical offices has been functioning as country (municipal) quality control institutes since 1950. Their task is to hinder the abuses and to promote the profitable production of factories. Their activity is in accordance with the 46. Statue of 1895, the Second Food Law (27. Act of the year 1958) as well as with standards. These institutes perform controls both separately and together with organs of administration, veterinary, public health and epidemiological institutions. Relatively modern physical, chemical and microbiological investigations are evaluated also by mathematical statistical methods. However, in the case of defects of quality - above a fixed limiting value - only the Ministry is authorized to take measures and sanctions.

Entstehen und kurze Geschichte der ungarischen amtlichen Lebensmittelüberwachung III.

Gönczy, Á.

Die chemischen Versuchs- und Untersuchungsanstalten arbeiteten ab 1950 als Qualitätsuntersuchungsinstitute der Komitate und Städte. Ihre Aufgabe war, den Mißbrauch zu verhindern und die wirtschaftliche Produktion zu fördern. Ihre Arbeit führten sie nach dem 46. Gesetzesartikel aus dem Jahre 1895 und dann nach dem II. Lebensmittelgesetz (27. Gesetzesverordnung aus dem Jahre 1958) sowie auf der Grundlage von Standards durch. Die Institute haben selbstständige sowie gemeinsame Ziel- und Komplexkontrollen mit den Ratsorganen, Veterinär-Gesundheits- und Seuchenschutzinstituten ebenfalls abgehalten. Bei den verhältnißmäßig modernen physikalischen, chemischen und mikrobiologischen Untersuchungen wurden bereits mathematisch-statistische Auswertungsmethoden auch angewandt. Im Falle von Qualitätsmängeln war jedoch über eine bestimmte Wertgrenze nur das Ministerium zu Maßnahmen und Sanktionen befugt.